

Vo Viedni dňa 25. septembra 2014.

K sp. zn. PL. ÚS 24/2014

Vážená pani predsedníčka,

dovoľujeme si Vám v prílohe zaslať právne stanovisko k návrhu na začatie konania o predmete referenda podľa čl. 95 ods. 2 a čl. 125b ods. 2 Ústavy Slovenskej republiky a podľa § 41f ods. 1 zákona Národnej rady Slovenskej republiky č. 38/1993 Z.z. o organizácii Ústavného súdu Slovenskej republiky, o konaní pred ním a o postavení jeho sudcov v znení neskorších predpisov.

Prezident Slovenskej republiky sa dňa 4. septembra 2014 ako aktívne legitimovaný subjekt obrátil na Ústavný súd Slovenskej republiky s návrhom na rozhodnutie, či predmet referenda, ktoré sa má vyhlásiť na základe petície občanov doručenej dňa 27. augusta 2014 je v súlade s Ústavou Slovenskej republiky.

Alliance Defending Freedom (ADF) je právnická nezisková organizácia s tímom 40 advokátov a 2 100 spolupracujúcich advokátov, ktorí sa zameriavajú na ústavnoprávne aspekty práva na život, ochrany rodiny, slobody náboženského vyznania, slobody prejavu, a súvisiacich práv. ADF zastupovalo alebo intervenovalo v desiatkach prípadov pred Európskym súdom pre ľudské práva. ADF má osobitný konzultačný status pri Hospodárskej a sociálnej rade OSN a plnú akreditáciu pri Agentúre EÚ pre základné práva, Európskom parlamente a pri Organizácii pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe.

Priložené stanovisko bolo vypracované našim spolupracujúcim advokátom JUDr. Danielom Lipšicom.

S úctou

JUDr. Roger Kiska
riaditeľ kancelárie

Príloha: Stanovisko k návrhu na začatie konania o predmete referenda

Vážená pani
JUDr. Iveta Macejková
predsedníčka Ústavného súdu SR
Hlavná 110
042 65 Košice

Stanovisko k návrhu na začatie konania o predmete referenda vo veci PL. ÚS 24/2014

podľa čl. 95 ods. 2 a čl. 125b ods. 2 Ústavy Slovenskej republiky a podľa § 41f ods. 1 zákona Národnej rady Slovenskej republiky č. 38/1993 Z.z. o organizácii Ústavného súdu Slovenskej republiky, o konaní pred ním a o postavení jeho sudcov v znení neskorších predpisov

I.

Prezident Slovenskej republiky (ďalej len „prezident“) sa dňa 4. septembra 2014 ako aktívne legitimovaný subjekt obrátil na Ústavný súd Slovenskej republiky (ďalej len „ústavný súd“) s návrhom na rozhodnutie, či predmet referenda, ktoré sa má vyhlásiť na základe petície občanov doručenej dňa 27. augusta 2014 je v súlade s Ústavou Slovenskej republiky (ďalej len „ústava“). Svoj návrh pritom sformuloval alternatívne, z dôvodu niektorých pochybností, ktoré podľa prezidenta mohli referendové otázky spôsobiť. Cieľom tohto stanoviska je vyvrátiť pochybnosti prezidenta o súlade predmetu referenda s ústavou.

Referendum upravené v ústave predstavuje priamu účasť ľudí na správe vecí verejných. Umožňuje tak bezprostredné vyjadrenie názoru občanov Slovenskej republiky na vážne otázky spoločenského záujmu.

Ústavodarca síce vylúčil niektoré okruhy spoločenských otázok z predmetu možného referenda, domnievame sa však, že tieto okruhy nemôžu byť interpretované extenzívne, pretože by to spochybnilo základnú ústavnú definíciu Slovenskej republiky ako demokratického štátu (čl. 1 ods. 1 ústavy). Podľa čl. 93 ods. 3 ústavy nemôžu byť predmetom referenda základné práva a slobody, dane, odvody a štátny rozpočet. Základným účelom vylúčenia základných práv a slobôd z predmetu referenda je zabezpečiť, aby prostredníctvom referenda nebolo možné zníženie štandardu základných práv a slobôd, ktorý je potrebné, ako správne v návrhu uvádza prezident, vykladať aj v zmysle medzinárodných záväzkov Slovenskej republiky. Iným slovom, aby okamžité emócie vyvolané nejakou mimoriadnou skutkovou okolnosťou nevedli k okliešteniu základných práv a slobôd našich občanov (napr. v otázke trestu smrti, volebného práva pre marginalizované komunity, práv obvinených v trestnom konaní, slobody prejavu a pod.). Naopak referendum o právach, ktoré nie sú obsiahnuté v našej ústave, ani v medzinárodných zmluvách, ktorými je Slovenská republika viazaná, je jednoznačné v súlade s našou ústavou. Takéto ústavne súladne referendum sa môže týkať dvoch konkrétnych situácií: (1) referenda o zákaze vytvoriť nové právo, ktoré nie

je chránené ústavou, ani medzinárodnými zmluvami, ktorými je Slovenská republika viazaná, a (2) referenda o vytvorení nového práva, ktoré ústavou zatiaľ chránené nie je. Iný výklad by viedol k absurdným dôsledkom, keďže by vylúčil z konania referenda otázku o akomkoľvek práve, ktoré však nie je možné v kontexte ústavného priestoru Slovenskej republiky zaradiť pod rubriku základných práv a slobôd. Domnievame sa, že prvé tri otázky petície sa týkajú prvej situácie, a posledná štvrtá otázka sa týka druhej situácie.

Keďže prvé tri otázky referenda sa týkajú snahy zachovať právne *status quo*, nález ústavného súdu o ich rozpore so základnými právami a slobodami (vrátane medzinárodných záväzkov, ktorými sme viazaní) by mal vážny ústavnoprávny následok: znamenal by rozhodnutie, že súčasne platná úprava manželstva a absencia právnej úpravy partnerstva osôb rovnakého pohlavia v Slovenskej republike je v rozpore s textom ústavy a našimi medzinárodnými záväzkami. Takýto záver by bol v priamom rozpore s textom našej ústavy, ako aj s konštantnou judikatúrou medzinárodných súdnych orgánov, ktorých jurisdikcii Slovenská republika podlieha.

II.

K prvej otázke

Prvá otázka petície znie: „Súhlasíte s tým, aby sa manželstvom nemohlo nazývať žiadne iné spolužitie osôb okrem zväzku medzi jedným mužom a jednou ženou?“

Podľa zdôvodnenia navrhovateľa formulácia tejto otázky môže vyvolávať dve ústavnoprávne pochybnosti.

Prvou pochybnosťou je skutočnosť, že v platnom texte ústavy je už manželstvo definované ako jedinečný zväzok medzi mužom a ženou (čl. 41 ods. 1 ústavy). Problém teda podľa navrhovateľa spočíva v tom, či je možné konať referendum o veci, ktorá je už obsahom platnej ústavnej úpravy, inými slovami, či je možné takéto referendum považovať za dôležitú otázku verejného záujmu, čo je predpokladom fakultatívneho referenda v zmysle čl. 93 ods. 2 ústavy. Odpoveď na túto otázku je pomerne jednoduchá. Odhliadnuc od toho, že text referendovej otázky nie je celkom totožný s textom platnej ústavnej úpravy, tak samotná skutočnosť novej ústavnej definície nijako danú otázku nedevaluje na „nedôležitú“, skôr práve naopak. Pri posudzovaní tohto problému je potrebné vziať do úvahy aj záväznosť referenda definovanú v čl. 99 ods. 1 ústavy. Podľa ustanovenia tohto článku môže Národná rada Slovenskej republiky zmeniť alebo zrušiť výsledky referenda svojim ústavným zákonom

najskôr po uplynutí troch rokov od jeho účinnosti. Inými slovami, aj keby išlo o odpoveď na identickú otázku, na ktorú dala odpoveď ostatná novela ústavy (definícia manželstva), odpoveď v referende má ústavne stabilnejší následok. Zatiaľ čo platný ústavný text je možné zmeniť kedykoľvek, ústavný text potvrdený v referende najskôr o tri roky. Naviac politický náklad zmeny výsledku referenda aj po troch rokoch by bol pravdepodobne mimoriadne vysoký. Popri tom je potrebné podotknúť, že ani ostatná novela ústavy nezaviedla do slovenského právneho poriadku novú definíciu manželstva, ale iba preniesla do textu ústavy definíciu manželstva z § 1 ods. 1 zákona č. 36/2005 Z.z. o rodine.

Druhou pochybnosťou navrhovateľa je problém, či daná otázka nezasahuje do základného práva na ochranu pred neoprávneným zasahovaním do súkromného a rodinného života (čl. 19 ods. 2 ústavy). Táto druhá pochybnosť je v priamom rozpore s pochybnosťou prvou – čl. 19 ods. 2 nie je a nemôže byť v rozpore s čl. 41 ods. 1 ústavy. Navrhovateľ v tejto súvislosti uvádza rozsudok Európskeho súdu pre ľudské práva (ďalej len „ESLP“) z 2. marca 2010 vo veci *Kozak v. Poľsko*, ktorý sa však nijako netýka definície manželstva, ale výlučne problematiky prechodu práva nájmu k bytu po zosnulom homosexuálnom partnerovi. Kľúčové rozhodnutie ESLP vo veci definície manželstva je rozsudok z 24. júna 2010 vo veci *Schalk a Kopf v. Rakúsko* (sťažnosť č. 30141/04). Vo vzťahu k čl. 12 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd (ďalej len „Dohovor“), ktorý zakotvuje právo mužov a žien na uzavretie manželstva a založenie rodiny, ESLP konštatoval:

„Súd poznamenáva, že text čl. 12, ak by bol vnímaný celkom izolovane, by mohol byť interpretovaný tak, že nevylučuje manželstvo medzi dvomi mužmi alebo dvomi ženami. Avšak všetky ostatné články Dohovoru priznávajú práva a slobody „všetkým“ alebo uvádzajú, že „nikto“ nemôže byť podrobený určitému zakázanému zaobchádzaniu. Voľba slov v čl. 12 [muži a ženy] tak musí byť považovaná za zámernú. Naviac je potrebné vziať do úvahy historický kontext, v ktorom bol Dohovor schválený. V 50-tych rokoch minulého storočia bolo manželstvo jasne definované v tradičnom vnímaní ako zväzok medzi partnermi opačného pohlavia.“ (§ 55 rozsudku)

ESLP zároveň poznamenal, že „neexistuje v Európe konsenzus týkajúci sa manželstiev osôb rovnakého pohlavia“ (§ 58 cit. rozsudku). Tento judikát ESLP len nadviazal na predchádzajúce rozsudky týkajúce sa definície manželstva – rozsudky z 28. novembra 2006 *Perry v. Spojené kráľovstvo* (sťažnosť č. 42971/05) a *R. a. F. v. Spojené kráľovstvo* (sťažnosť č. 35748/05).

Inými slovami, stabilná judikatúra EŠLP jednoznačne konštatuje, že definícia manželstva ako zväzku muža a ženy nenaráža ani na čl. 12, ani na čl. 8 Dohovoru.

Z uvedených dôvodov prvá otázka referendovej petície nijako nezasahuje do základných práv a slobôd definovaných v našej ústave, ani v medzinárodných zmluvách, ktorými je Slovenská republika viazaná.

K druhej a tretej otázke

Druhá otázka petície znie: „Súhlasíte s tým, aby párom alebo skupinám osôb rovnakého pohlavia nebolo umožnené osvojenie (adopcia) detí a ich následná výchova?“

Tretia otázka petície znie: „Súhlasíte s tým, aby žiadnemu inému spoločenstvu osôb okrem manželstva nebola priznaná osobitná ochrana, práva a povinnosti, ktoré sú právnymi normami k 1. 3. 2014 priznané iba manželstvu a manželom (najmä uznanie, registrácia či evidovanie ako životného spoločenstva pred verejnou autoritou, možnosť osvojenia dieťaťa druhým manželom rodiča)?“

Navrhovateľ v týchto otázkach nachádza možný rozpor s obsahom základného práva na ochranu pred neoprávneným zasahovaním do súkromného a rodinného života zakotveným v čl. 19 ods. 2 ústavy alebo základným právom podľa čl. 41 ods. 1. Keďže tieto dve otázky v petícii navrhujú v danej oblasti zachovať právne *status quo*, teda nenavrhujú obmedzenia práv priznaných platnými právnymi normami, a berúc do úvahy prezumpciu ústavnosti platného *corpus iuris* v tejto oblasti, jediným priestorom na pochybnosti zostáva judikatúra EŠLP a Súdneho dvora Európskych spoločenstiev.

Prezident uvádza niekoľko rozhodnutí EŠLP a Súdneho dvora Európskych spoločenstiev, domnievame sa však, že analýza týchto rozhodnutí nepotvrďuje pochybnosti, ktoré navrhovateľ v odôvodnení uvádza.

Vo vzťahu k problematike osvojenia maloletého dieťaťa je potrebné komplexne ozrejmiť judikatúru EŠLP a následne vyvodiť jednoznačné *ratio decidendi* aj z navrhovateľom citovaného rozhodnutia Veľkej komory EŠLP zo dňa 19. februára 2013 vo veci *X a ďalší v. Rakúsko* (sťažnosť č. 19010/07).

Konštantná judikatúra štrasburských inštitúcií potvrdzuje, že článok 8 Dohovoru nechráni samotné právo na adopciu (rozhodnutie bývalej Komisie zo dňa 10. júla 1997 vo veci *Di Lazara v. Taliansko*, sťažnosť č. 31924/96). EŠLP sa napriek tomu zaoberal

namietanou diskrimináciou v procese osvojenia v kontexte článku 14 v spojení s článkom 8 Dohovoru. EŠLP prišiel totiž k záveru, že aj keď právo na osvojenie nie je hmotným právom podľa článku 8 Dohovoru, napriek tomu spadá pod okruh ochrany súkromného života a teda jeho výkon v konkrétnom prípade môže vyvolať porušenie čl. 14 v spojení s čl. 8 Dohovoru (rozsudok EŠLP zo dňa 26. februára 2002 vo veci *Fretté v. Francúzsko*, sťažnosť č. 36515/97). EŠLP bol viackrát konfrontovaný s prípadmi namietaného nesúladu čl. 14 v spojení s čl. 8 Dohovoru v kontexte snahy o osvojenie dieťaťa osobami s homosexuálnou orientáciou. Tieto prípady môžu byť rozdelené do dvoch kategórií: (1) osvojenie osamelou osobou – v štátoch, ktorých právne poriadku takéto osvojenia umožňujú, a (2) osvojenie druhým rodičom – jedným z partnerov v partnerstvách osôb rovnakého pohlavia, ktorý má záujem si osvojiť biologické dieťa svojho partnera alebo svojej partnerky. Keďže slovenská právna úprava umožňuje osvojenie osamelou osobou (§ 100 ods. 1 zákona o rodine), pričom nijako nerozlišuje medzi sexuálnou orientáciou osvojiteľa, a petičná otázka sa týka „párov“ alebo „skupín osôb“, je zrejmé, že na účely tohto konania je relevantná len druhá kategória prípadov posudzovaných EŠLP.

Prvým prípadom v ktorom EŠLP posudzoval osvojenie druhým z rodičov (second parent adoption) v partnerstve osôb rovnakého pohlavia bol prípad *Gas a Dubois v. Francúzsko* zo dňa 15. marca 2012 (sťažnosť č. 25951/07). Vo Francúzsku v tom čase platný Občiansky zákonník umožňoval spoločný výkon rodičovských práv v kontexte osvojenia len v prípade osvojenia dieťaťa druhého manžela. Keďže právna úprava manželských vecí je doménou členských štátov, EŠLP jednoznačne uviedol, že „*nie je možné považovať, vo veci osvojenia druhým rodičom, situáciu sťažovateľov za porovnateľnú z pohľadu právneho statusu so situáciou manželských dvojíc.*“ (§ 68 rozsudku). Na tomto základe bola sťažnosť homosexuálneho páru zamietnutá. EŠLP tu nadviazal na citovaný rozsudok vo veci *Schalk a Kopf v. Rakúsko*, kde konštatoval, že „*čo sa týka vecí rodičovstva, možnosti registrovaných párov využívať umelé oplodnenie, alebo osvojiť si, alebo dostať do náhradnej starostlivosti maloleté dieťa, sa výrazne líšia v jednotlivých krajinách.*“ (§ 33 rozsudku). Ako viackrát zdôraznil EŠLP, členské štáty sledujú pri právnej úprave osvojenia legitímny cieľ – ochranu najlepších záujmov dieťaťa. Osvojenie nemá znamenať „zabezpečenie dieťaťa pre rodinu“, ale „zabezpečenie rodiny pre dieťa“. Preto je úplne prirodzené, že pri právnej úprave osvojenia dávajú mnohé členské štáty prednosť prostrediu, ktoré najviac pripomína biologickú rodinu – teda zväzku muža a ženy.

Najaktuálnejším rozsudkom ESLP je v tejto oblasti aj navrhovateľom citovaný prípad *X a ďalší v. Rakúsko*. Je síce pravdou, že Veľká komora ESLP rozhodla (pomeroom hlasov 10:7), že rakúska právna úprava vylučujúca páry rovnakého pohlavia z osvojenia detí druhého partnera, zatiaľ čo takéto osvojenie umožňovala heterosexuálnym párom, porušuje čl. 14 v spojení s čl. 8 Dohovoru, avšak hlavným dôvodom tohto rozhodnutia bola skutočnosť, že rakúska úprava (na rozdiel od francúzskej vo veci *Gas a Dubois*) umožňovala tento druh osvojenia nielen manželským párom, ale aj nezosobášeným heterosexuálnym párom. Inými slovami ESLP rozhodol, že buď sa členský štát rozhodne umožniť túto formu osvojenia len pre manželské páry, alebo – pokiaľ ju umožní aj pre nezosobášené páry – nesmie zaviesť rozdielne zaobchádzanie na základe sexuálnej orientácie. Koniec-koncov ako uviedol ESLP v danom rozhodnutí, väčšina členských štátov Rady Európy (24 z 39 štátov) umožňuje túto formu osvojenia len manželským párom (§ 57 rozsudku). Do tejto väčšiny patrí aj Slovenská republika (§ 100 ods. 1 zákona o rodine). ESLP preto priznal svojmu rozhodnutiu veľmi úzko definovanú pôsobnosť, keď uviedol:

„Súd tu nerozhoduje o otázke osvojenia detí druhého partnera (second parent adoption) páromi rovnakého pohlavia, a už vôbec nie o otázke osvojenia páromi rovnakého pohlavia vo všeobecnosti. Rozhoduje len o úzko definovanej veci namietanej diskriminácie medzi nezosobášenými páromi opačného pohlavia a rovnakého pohlavia vo vzťahu k osvojeniu detí druhého partnera.“ (§ 134 rozsudku)

Aj napriek veľmi limitovanému rozsahu, vyvolalo toto rozhodnutie pomerne ostrý nesúhlas zo strany siedmich disentujúcich sudcov, ktorý v závere svojho nesúhlasného stanoviska otvorene poukázali na nezvyklé prekročenie hraníc dynamickej (evolutívnej) interpretácie Dohovoru (§ 23 nesúhlasného stanoviska).

Vo všeobecnosti je potrebné poukázať na skutočnosť, že citlivá otázka adopcie, ktorej implikácie sú viac etické a sociologické ako právne, by mala byť rozhodovaná v každej spoločnosti v prvom rade demokratickou formou. Súdne orgány nie sú v stave predvídať zmeny verejnej mienky v týchto citlivých otázkach. Keďže vedecké štúdie, ktoré sa zameriavali na výchovu detí páromi rovnakého pohlavia, neposkytli jednoznačné závery o vhodnosti/nevhodnosti tejto alternatívy, mali by súdne orgány pristupovať k týmto otázkam s veľkou mierou opatrnosti. Ak sú záujmy dieťaťa pri adoptcii najdôležitejšie, je neakceptovateľné, aby sa osvojované dieťa mohlo stať predmetom spoločenského pokusu.

Vo vzťahu k citovanému rozsudku ESĽP zo dňa 2. marca 2010 vo veci *Kozak v. Poľsko* (sťažnosť č. 13102/02) je potrebné uviesť, že problematická právna úprava sa týkala inštitútu prechodu nájmu bytu, ktorý bol v tom čase v Poľsku možný (okrem vybraných rodinných príslušníkov) len v prípade kohabitujuúcich heterosexuálnych párov. Inými slovami, umožňoval prechod nájmu bytu pri nezosobášenom páre opačného pohlavia, ale už nie pri páre rovnakého pohlavia (§§ 95-99 rozsudku). Slovenská právna úprava prechodu nájmu bytu v § 706 ods. 1 Občianskeho zákonníka (zákon č. 40/1964 Zb. v znení neskorších predpisov) však žiadnu diskrimináciu na základe sexuálnej orientácie neobsahuje a umožňuje, za stanovených podmienok, prechod nájmu bytu aj na partnera rovnakého pohlavia.

Vo vzťahu k judikatúre Súdneho dvora Európskych spoločenstiev (ďalej len „ESD“) je potrebné zdôrazniť, že táto sa týka výlučne situácii v členských štátoch, ktoré zaviedli registrované partnerstvá osôb rovnakého pohlavia, ale odmietli im priznať v oblasti sociálno-právnej ochrany práva korešpondujúce právam manželského páru.

Vo veci *Römer v. Freie und Hansestadt* zo dňa 10. mája 2011 (C-147/08) to ESD uviedol vo výroku svojho rozhodnutia jednoznačne:

„Článok 1 v spojení s článkom 2 a článkom 3 ods. 1 písm. c) smernice 2000/78 bráni vnútroštátnemu ustanoveniu, akým je § 10 ods. 6 uvedeného zákona Spolkovej krajiny Hamburg, podľa ktorého príjemca žijúci v rámci registrovaného partnerstva dostáva nižší doplnkový starobný dôchodok, než sa poskytuje zosobášenému príjemcovi, ktorý nie je dlhodobo odlúčený, a

- *je v dotknutom členskom štáte manželstvo vyhradené osobám odlišných pohlaví a koexistuje s registrovaným partnerstvom, ako ho upravuje zákon o registrovanom partnerstve (Gesetz über die Eingetragene Lebenspartnerschaft) zo 16. februára 2001, ktoré je vyhradené osobám rovnakého pohlavia, a*
- *dochádza k priamej diskriminácii na základe sexuálnej orientácie vzhľadom na skutočnosť, že vo vnútroštátnom práve sa uvedený registrovaný partner nachádza v právnej a skutkovej situácii, ktorá je porovnateľná so situáciou zosobášenej osoby, pokiaľ ide o uvedený dôchodok. Posúdenie porovnateľnosti patrí do právomoci vnútroštátneho súdu a musí byť zamerané na práva a povinnosti manželov a osôb, ktoré uzavreli registrované partnerstvo, ako sú upravené v rámci zodpovedajúcich*

ustanovení, které sú relevantné so zreteľom na predmet a podmienky poskytnutia predmetnej dávky.“

ESD svoje rozhodnutie oprel o porovnateľnú právnu situáciu manželstva a partnerstva osôb rovnakého pohlavia v nemeckom právnom poriadku. Zdôraznil, že ostatné legislatívne zmeny zákona o registrovanom partnerstve „ešte priblížili status registrovaného partnerstva a status manželstva“ (§ 13 rozsudku), a to dokonca aj v oblasti dôchodkového zabezpečenia. Nadviazal tak na prechádzajúce rozhodnutie vo veci *T. Maruko v. Versorgungsanstalt der deutschen Bühnen* zo dňa 1. apríla 2008 (C-267/06). V tomto spore išlo o diskrimináciu manželstva a registrovaného partnerstva, pokiaľ ide o vdovský a vdovecký dôchodok. ESD pritom neuskutočnil globálne porovnanie manželstva a registrovaného partnerstva v nemeckom práve, ale opieral sa o analýzu nemeckého práva uskutočnenú súdom, od ktorého pochádzal návrh na začatie prejudiciálneho konania, podľa ktorej v nemeckom práve dochádza k postupnému zblížovaniu režimu zavedeného pre toto partnerstvo s režimom uplatneným na manželstvo, a tak objasnil, že uvedené partnerstvo je obdobou manželstva, pokiaľ ide o vdovský alebo vdovecký dôchodok.

Kľúčové pre obidve rozhodnutia ESD bola skutočnosť, že v nemeckom právnom poriadku boli osoby v manželstve a v registrovanom partnerstve v „porovnateľnej právnej situácii“, a teda nerovnaké zaobchádzanie s osobami v porovnateľnej právnej situácii bolo diskriminačné. Podľa vnútroštátnych (nemeckých) súdov, o ktorých analýzu ESD opieral svoje rozhodnutie, totiž „už neexistuje významný právny rozdiel medzi týmito dvomi osobnými stavmi, ako sú upravené v nemeckom právnom poriadku.“ (§ 45 rozsudku vo veci *Römer*).

Je zrejmé, že k danej situácii v slovenskom právnom poriadku nedochádza. V Slovenskej republike nie je schválený zákon o registrovanom partnerstve osôb rovnakého pohlavia, a preto sa osoby s homosexuálnou orientáciou nenachádzajú v porovnateľnej právnej situácii ako manželskí partneri. Uvedená judikatúra ESD je preto, pokiaľ sa nezmení slovenská právna úprava, na podmienky Slovenskej republiky neaplikovateľná. Hlavným zámerom druhej a tretej referendovej otázky je pritom práve zachovanie súčasnej právnej úpravy.

K štvrtej otázke

Štvrtá otázka petície znie: „Súhlasíte s tým, aby školy nemohli vyžadovať účasť detí na vyučovaní v oblasti sexuálneho správania či eutanázie, ak ich rodičia alebo deti samé nesúhlasia s obsahom vyučovania?“

Analýzou čl. 42 ods. 1 ústavy v spojení s čl. 51 ústavy prichádza navrhovateľ k pochybnostiam o súlade tejto otázky s ústavou. Tieto pochybnosti sú vyjadrené vo forme sylogizmu. Hlavnou premisou analýzy prezidenta je, že citované ústavné články a nadväzujúca judikatúra ústavného súdu (nález ústavného súdu PL. ÚS 3/2008) umožňujú obmedziť základné právo na vzdelanie len prostredníctvom zákonnej úpravy. Vedľajšou premisou analýzy, že referendová otázka umožňuje zúžiť predmet vzdelávania len na základe právneho úkonu rodiča alebo dieťaťa. Záverom analýzy je pochybnosť o ústavnom súlade otázky s textom ústavy. Sylogizmus je nesprávny pokiaľ je nepravdivá jedna z jeho premís, alebo záver logicky nevyplýva z definovaných premís. V tomto prípade je zjavne nesprávna vedľajšia premisa sylogizmu. Možnosť rodičov alebo žiakov svojimi právnymi úkonmi ovplyvňovať vzdelávací proces je integrálnou súčasťou každého demokratického systému vzdelávania. Celý inštitút voliteľných predmetov, dokonca aj v oblasti etickej (sekulárna etika v. náboženstvo), predpokladá právne úkony rodičov alebo žiakov. Je len samozrejmé, že tieto právne dispozície a ich rámce stanovuje právna úprava: to je však hlavný cieľ štvrtej referendovej otázky – zmeniť v tejto oblasti platnú zákonnú úpravu. Ako uviedol ústavný súd vo svojom výkladovom uznesení III. ÚS 31/1997: „*Prijatie návrhu v referende má ústavnú relevanciu v tom zmysle, že ním občania zúčastnení na hlasovaní udelia parlamentu príkaz, aby v súlade s návrhom prijatým v referende zmenil časť ústavy, ktorá bola predmetom vyhláseného referenda.*“ Tento výklad má *a fortiori* rovnakú platnosť nielen na účely zmeny ústavy, ale aj na účely zmeny zákona.

Keďže štandard základných práv a slobôd je potrebné vykladať aj v zmysle medzinárodných záväzkov Slovenskej republiky, je zrejmé, že kladná odpoveď na štvrtú referendovú otázku by bola v súlade rodičovskými právami v oblasti vzdelávania, ktoré obsahujú viaceré medzinárodné zmluvy, teda znamenala by rozšírenie štandardu základných práv a slobôd.

Kľúčovým je v tejto súvislosti čl. 2 Dodatkového protokolu č. 1 k Dohovoru, ktorý znie:

„Nikomú sa nesmie odoprieť právo na vzdelanie. Pri výkone akýchkoľvek funkcií v oblasti výchovy a výuky, ktoré štát vykonáva, bude rešpektovať právo rodičov zabezpečovať túto výchovu a vzdelanie v zhode s ich vlastným náboženským a filozofickým presvedčením.“

Najvýznamnejším rozhodnutím ESLP v oblasti rodičovských práv vo vzdelávaní bol rozsudok Veľkej komory vo veci *Folgero v. Nórsko* zo dňa 29. júna 2007 (sťažnosť č. 15472/02). Tento prípad sa týkal povinného predmetu v nórskejších školách s názvom „Kresťanstvo, náboženstvo a filozofia“. Predmet bol síce vyučovaný nekonfesným spôsobom, ale polovica vyučovania bola venovaná kresťanstvu a polovica iným náboženstvám a filozofii sekulárneho humanizmu. Rodičia detí rovnako mohli dostať uvoľnenie z vyučovania na konkrétne hodiny, ktoré by pokladali za rozporné s ich náboženským alebo filozofickým presvedčením. Namietali však nemožnosť úplného uvoľnenia (full exemption) z celého predmetu a ESLP ich sťažnosti vyhovel.

V kontexte výkladu čl. 2 Dodatkového protokolu č. 1 ESLP vo svojich úvodných východiskách (§ 84 cit. rozsudku) uviedol, že: *„sloveso „rešpektovať“ znamená viac ako „uznávať“ alebo „brať do úvahy“. Nad rámec najmä negatívneho vymedzenia, implikuje aj niektoré pozitívne záväzky na strane štátu ... Berúc do úvahy skutočnosť, že rodičia sú primárne zodpovední za „vzdelanie a výchovu“ svojich detí, majú právo očakávať od štátu rešpektovanie svojho náboženského a filozofického presvedčenia pri výkone svojej prirodzenej povinnosti voči vlastným deťom. Aj keď záujmy jednotlivca niekedy musia byť podriadené záujmom skupiny, demokracia neznamena len to, že názory väčšiny musia vždy prevládať: je potrebné dosiahnuť rovnováhu, ktorá zabezpečí spravodlivé a adekvátne zaobchádzanie s menšinami a zamedzí zneužívaniu dominantného postavenia.“*

Nad rámec judikatúry ESLP je potrebné zmieniť rozhodnutie Výboru OSN pre ľudské práva, ktorý v skutkovo totožnom prípade ako bol prípad *Folgero*, v stanovisku zo dňa 23. novembra 2004 vo veci *Leirvåg v. Nórsko* (č. 1155/2003), prišiel k záveru, že nórske vzdelávací program je v rozpore s čl. 18 ods. 4 Medzinárodného paktu o občianskych a politických právach, ktorý zaväzuje zmluvné strany *„rešpektovať slobodu rodičov, a tam kde je to vhodné poručníkov, zabezpečiť náboženskú a morálnu výchovu svojich detí podľa vlastného presvedčenia rodičov alebo poručníkov.“*

Citované rozhodnutia medzinárodných orgánov potvrdzujú, že kladné hlasovanie o štvrtej referendovej otázke, a následná zákonná zmena, by rozšírili štandard základných práv a slobôd vo vzťahu k právu rodičov na vzdelávanie a výchovu svojich detí v súlade s ich náboženským alebo filozofickým presvedčením. Najmä vzdelávanie v oblasti sexuálneho správania alebo eutanázie môže vyvolávať u časti rodičov alebo detí oprávnené námietky, ktoré narážajú na ich úprimne a vážne pociťované náboženské presvedčenie. Túto obavu vyjadril aj bývalá Európska komisia pre ľudské práva (predchodca ESEP) vo svojom rozhodnutí zo dňa 21. marca 1975 vo veci *Kjeldsen a ďalší v. Dánsko* (sťažnosti č. 5095/71, 5920/72, 5926/72), keď v kontexte povinného sexuálneho vzdelávania uviedla, že: „vzdelávanie v oblasti sexuálnej výchovy môže v rôznych formách zasahovať do náboženských presvedčení ľudí“ a sexuálne otázky sa môžu týkať „hodnôt, ktoré sú základom viery mnohých náboženstiev“ (§ 157 správy Komisie).

Spolupráca školy s rodičmi je mimoriadne dôležitá pre kvalitné vzdelávanie na základných a stredných školách. Táto spolupráca však môže byť ohrozená, ak budú rodičia presvedčení, že v citlivých hodnotových otázkach (teda nie v oblasti exaktných predmetov) škola učí ich deti veci, ktoré sú v ostrom protiklade s hodnotovými postojmi ich rodiny. Tento prístup rozhodne nebude pomáhať úspechom vo vzdelávaní týchto detí, ale bude skôr viesť k ich odcudzeniu od školy.

III.

Z uvedených dôvodov navrhujeme, aby ústavný súd rozhodol svojim nálezhom takto:

Referendové otázky predložené prezidentovi Slovenskej republiky petičným výborom dňa 27. augusta 2014 v znení:

Prvá otázka: „Súhlasíte s tým, aby sa manželstvom nemohlo nazývať žiadne iné spolužitie osôb okrem zväzku medzi jedným mužom a jednou ženou?“

Druhá otázka: „Súhlasíte s tým, aby párom alebo skupinám osôb rovnakého pohlavia nebolo umožnené osvojenie (adopcia) detí a ich následná výchova?“

Tretia otázka: „Súhlasíte s tým, aby žiadnemu inému spolužitiu osôb okrem manželstva nebola priznaná osobitná ochrana, práva a povinnosti, ktoré sú právnymi normami k 1. 3. 2014 priznané iba manželstvu a manželom (najmä uznanie, registrácia či evidovanie ako

životného spoločenstva pred verejnou autoritou, možnosť osvojenia dieťaťa druhým manželom rodiča)?

Štvrtá otázka: „Súhlasíte s tým, aby školy nemohli vyžadovať účasť detí na vyučovaní v oblasti sexuálneho správania či eutanázie, ak ich rodičia alebo deti samé nesúhlasia s obsahom vyučovania?

sa netýkajú základných práv a slobôd v zmysle čl. 93 ods. 3 Ústavy Slovenskej republiky a preto

sú

v súlade s čl. 93 ods. 3 Ústavy Slovenskej republiky v spojení s čl. 1 ods. 2, čl. 7 ods. 5, čl. 12 ods. 2, čl. 19 ods. 2, čl. 41 ods. 1 a 4, čl. 42 ods. 1 prvou vetou a čl. 93 ods. 2 Ústavy Slovenskej republiky.

Referendum s otázkami jedna až štyri uvedenými vo výroku tohto nálezu *možno* vyhlásiť.

JUDr. Daniel Lipšic
advokát

V Bratislave dňa 25. septembra 2014.